

DE ZANDLOPER

**Uitgave van de
Vereniging Oud Ede
jaargang 42,
nummer 2, mei 2014**

INHOUD	PAG.
<i>Van het Bestuur</i>	1
<i>Rode Kruisdorp Otterlo</i>	2
<i>Museum nieuws</i>	12
<i>Een lijst met ergernissen</i>	13
<i>Nogmaals: Bid- en dankdagen</i>	18
<i>Boerderij en bakhuis voor de VOE</i>	19
<i>Avonturen als straatmuzikant</i>	22
<i>Activiteiten VOE</i>	25
<i>Nieuwe boeken</i>	25
<i>Oorlogsherinneringen</i>	26
<i>Nogmaals: Loopgraven</i>	27

Van de voorzitter

Ons 90 jarig jubileumfeest wordt niet op 10 september gehouden, maar op woensdag 12 november. Het uitstel is nodig omdat er voor ons jubileumboek meer tijd nodig is. In ruim 300 bladzijden beschrijven vijf auteurs ieder een deel van de geschiedenis van Ede, vooral gericht op de tijd vanaf 1780. Het boek begint met een kort hoofdstuk van vóór die tijd. De vijf auteurs is gevraagd om in een klein symposium te vertellen wat ze in hun zoektocht voor het eigen hoofdstuk tegenkwamen. Het boek kost op de jubileumavond €10, terwijl de verkoopprijs € 20 wordt. Op 9 juni overhandigde Hetty

Blaauw in een geanimeerde bijeenkomst bij De Nooij Beheer aan de Voltastraat het eerste exemplaar van het boek 150 jaar de Nooij in Ede; kroniek van ondernemers en verzetsmensen aan Johan de Nooy, lid van de familie en schrijver van het boekje na enkele jaren van onderzoek. De VOE geeft het boek uit, omdat hiermee ook de ontwikkeling van Ede is beschreven vanuit de optiek van deze ondernemers.

Op de ALV kreeg de VOE een opmerkelijk schriftje dat in WO-II op een zolder was achtergelaten. Handgeschreven met venijnige tekeningetjes in een merkwaardig soort Duits. Met hulp van MaartenJan Kettman en Rainer Thiess bleek het een in oud-Duits geschreven hekeldicht te zijn op leiders die zo nodig oorlog moeten voeren, en niet alleen in WO-II maar ook al in de grote oorlog van 1914-1918.

Domicilie Makelaars verhuisde naar hun nieuwe kantoor in het mooie Dorpzicht aan de Notaris Fischerstraat. Bij de opening vroegen zij hun relaties om in plaats van bloemen of wijn geld te geven aan twee Edese “goede doelen”, waaronder de Vereniging Oud Ede. Een mooi initiatief. De overhandiging van de cheque laat vanwege de vakanties nog even op zich wachten.

De herfst die voor ons ligt wordt spannend. Het 90-jarig jubileum kijkt terug, maar de toekomst van de VOE is verbonden met die van het Historisch Museum Ede. Immers, volgend jaar om deze tijd is het stationnetje leeg opgeleverd aan de NS. Over hoe het verder moet overlegt het bestuur van het HME met zichzelf, met de gemeente en met ons. Wij informeren u via de mail zodra er een concreet voornemen van het bestuur van HME is.

Simon van de Pol

RODE KRUISDORP OTTERLO

Ed van Seters en Corry Davans Platform Militaire Historie Ede

Dominee Willem de Bruijn werd op 2 november 1941 bevestigd in de Nederlandse Hervormde kerk in Otterlo. Hij was de dag ervoor 24 jaar geworden en op 19 oktober getrouwd met Neeltje van der Waaij uit Ede. Zelf kwam hij uit Ederveen en zo startte het jonge predikantsechtpaar in een bekende omgeving, met een onbekende toekomst.

Ds. Willem de Bruijn met Neeltje

De eerste oorlogsjaren waren relatief rustig, maar na de zomer van 1944 veranderde de situatie.

In november 1944 schreef 'Witte Willem' zoals hij door de Otterlose bevolking genoemd werd, een brief naar zijn zwager Ds. Jerry Stelwagen, die een beeld geeft hoe Otterlo in die tijd plotseling veranderde in een Rode-Kruisdorp.

De brief aan Ds. Stelwagen is hieronder niet letterlijk weergegeven, maar er zijn fragmenten gebruikt om de beschreven gebeurtenissen zo getrouw mogelijk door te geven.

Op zondag 17 september zou de dominee preken in Renkum, maar gezien de onrustige tijd besloot hij niet te gaan. Hij bleef in Otterlo, waar de politie de dag ervoor het bevel had gekregen alle jonge mensen op te pakken. Er waren dan ook haast geen mannen in de kerkdienst, die verder zeer onrustig verliep. Alles dreunde vanuit de richting Ede en Arnhem door de vele vliegtuigen en de bombardementen. Operatie *Market Garden* was begonnen en de lucht vulde zich die dag met honderden vliegtuigen. Pas 's middags om een uur of vier werd duidelijk dat er duizenden parachutisten aan het landen waren in Renkum en Oosterbeek. Door Otterlo trokken colonnes Duitsers richting Apeldoorn en er werd in het dorp licht anti-tankgeschut opgesteld. Het jonge gezin, inmiddels waren er 2 dochters geboren, besloot die nacht niet naar bed te gaan. Toen ze op maandagmiddag wat slaap wilden inhalen, begon het vliegen weer.

Rond drie 's middags op maandag 18 september verschenen er 121 Dakota's boven de Ginkelse Heide. Binnen vijftien minuten werden daar ruim 1.900 parachutisten gedropt en zo'n 400 pakketten afgeworpen. Een groep van negen Dakota's was de formatie kwijt geraakt en dropten de para's te laat. Zo'n 150 mannen kwamen 15 kilometer noordelijk van de geplande zone, in de buurt van het Mosselse Veld en op de Arnhemseweg terecht. Vanuit Otterlo was dit allemaal goed te zien. Willem de Bruin kreeg advies om 'zichzelf even op te bergen' en dook met zijn gezin onder op de boerderij bij de familie Van der Kraats. Hoogstwaarschijnlijk deed hij dit omdat hij actief was in het verzet; maar omdat alles verder

rustig bleef in Otterlo keerden ze donderdag weer terug naar huis. Nog dezelfde dag kregen ze te maken met de eerste vluchtelingen uit Oosterbeek, terwijl ze in de verte Arnhem zagen branden.

De slag om Arnhem was inmiddels in alle hevigheid uitgebroken. Slechts 600 soldaten, onder leiding van luitenant-kolonel John Frost, bereikten de Rijnbrug. Na vier dagen zware strijd moesten zij zich op donderdag 21 september overgeven aan de Duitsers. Arnhem had in die tijd drie ziekenhuizen, waaronder het St. Elisabeth Gasthuis dat zelf in de frontlinie lag en al snel veranderde in een militair hospitaal. Op 19 september werd besloten de meeste burgerpatiënten te evacueren naar het Diaconessenhuis.

De pastorie van Otterlo

Op zondag 24 september gelastten de Duitsers de evacuatie van de bevolking van Arnhem en Oosterbeek. Een grote volksverhuizing van ongeveer 95.000 Arnhemmers kwam op gang. De ziekenhuizen moesten als eerste evacueren. Het Rode Kruis verzorgde een transport van zieken en gewonden uit het Diaconessenhuis naar het Kröller-Muller museum in Otterlo, dat als noodziekenhuis zou worden ingericht. Het transport vond plaats op zo'n vijftien platte boerenwagens. Op elke wagen, die voorzien was van een Rode-Kruisvlag, werden zo'n acht tot tien gewonden met een aantal verplegenden geplaatst. Zo'n vijftig

meter voor de colonne liep een Rode-Kruisman 'gewapend' met een Rode-Kruisvlag. Er werd nog verspreid gevochten, maar het lukte onbeschadigd langs de Duitsers en Britten te komen. Het vuren werd gestaakt. Helaas, op de Otterloseweg net voorbij de boerderij 'Oud Reemst', nadat de colonne het beschermende bladerdak had verlaten, werd de colonne beschoten door geallieerde jachtvliegtuigen. Dit had twee doden en acht gewonden tot gevolg. De ontredde was groot. Na een tocht die ruim zes uur duurde werd het noodziekenhuis bereikt.

Ds. De Bruijn hield zondag 24 september een dienst van vijf minuten, waarin hij de boeren opriep bruinebonensoep te gaan maken voor de evacués uit Arnhem. Het werd voor velen een 'verrassende' soep die verdeeld werd vanuit melkbussen. Op maandagmorgen wist de vrouw van de dominee in Otterlo en Harskamp met succes 40 wiegen en kinderbedjes te verzamelen, want de school in Otterlo werd tijdelijk als kinderverzorgingshuis ingericht. Tegelijk daarmee kwam het personeel van het Rode Kruis, waaronder zuster Favorina, en de doktoren. De zusters die nachtdienst hadden, sliepen overdag de eerste tijd in hun bedden en later op kribben op zolder. Door al die zieken was Otterlo Rode-Kruisdorp geworden. Overal stonden rode kruisen opgeschilderd. De studeerkamer van de pastorie werd vergaderruimte voor de doktoren en de kamer daarachter werd het kantoor. Met de komst van het Rode Kruis kreeg de pastorie weer elektriciteit, na een periode waarin men zich moest behelpen met petroleum en kaarsen. Alleen wat met het Arnhemse ziekenhuis en het Rode Kruis in verband stond werd ondergebracht in Otterlo. Andere evacués mochten niet blijven en werden doorgezonden.

Op 25 september had 'Flip' van het Ede's verzet nog 31 Britten gevonden op de Mos-

sel. Het was een groep van het 133e Veldhospitaal van het Royal Army Medical Corps. De mannen hadden zich acht dagen verborgen gehouden, maar waren daarna van de honger tevoorschijn gekomen. Ze bleken al die dagen geleefd te hebben op twee dagrantsoenen. Door het Ede's verzet werd een warme stampot met andijvie geregeld, die door een boswachter met zijn burens in een grote gamel was aangevoerd. Via de Hindekamp en 't Jagersveld doken deze militairen onder bij boer Janssen aan de Zecksteeg in Ede. Dankzij de Operatie Pegasus 1 keerden deze mannen op 23 oktober weer terug bij de eigen troepen.

De eerste weken van oktober waren ontzettend druk in Otterlo door steeds maar doortrekkende evacués uit Arnhem, Oosterbeek, Renkum, Huissen en Schaarsbergen. De meesten kwamen lopend aan en werden dan door het Rode Kruis op wagens van de boeren verder getransporteerd. Op een dorpsvergadering verklaarde de bevolking zich bereid evacués

op te nemen. Otterlo zat propvol en ook de pastorie was van de zolder tot de woonkamer verworden tot een soort 'hotel in oorlogstijd'. Door de geografische ligging van Otterlo, kwamen ruim 15.000 mensen het dorp binnen. Ze waren aan het eind van hun uithoudingsvermogen. Ze kregen er eten, konden er gedeeltelijk slapen, maar

werden met hulp van de inwoners na een dag met paard en wagen verder vervoerd. In de Hervormde kerk lagen inmiddels zo-

veel mensen, die er sliepen op stro, dat de dominee besloot zondags drie maal om 09.:30 uur, om 11:00 uur en om 14:30 uur een dienst van een uur te houden. Meer mensen konden er niet bij in de kerk. Om 16:00 uur mocht Ds. De Kievid een vierde dienst houden voor de vrijzinnigen. De Remonstrantse predikant De Kievid was één van de eerste evacués uit Oosterbeek en was met zijn gezin al op 19 september ingetrokken in de pastorie in Otterlo.

In het najaar van 1944 besloot het Duitse bezettingsleger de IJssellinie aan te leggen, een verdedigingswerk langs de IJssel, gericht tegen mogelijke aanvallen van de geallieerden vanuit Overijssel. Na D-day, de dag van de invasie in Normandië op 6 juni 1944, waren de geallieerden in het najaar zo ver gevorderd, dat de Duitse bezetter zich steeds verder in het nauw gedreven voelde. Ondanks de mislukte luchtlandingsaanval bij Arnhem in september, was het de geallieerden toch gelukt de Duitsers in de Neder-

landse bezette gebieden onder grote druk te zetten. De Duitsers verwachtten de aanval niet meer vanuit het zuiden over de Veluwe, maar vanuit Overijssel.

Dit is het schilderijtje dat ds. de Bruijn kreeg voor zijn verjaardag in 1944. Het is het interieur van de kerk met gewonden en vluchtelingen

Een van de maatregelen hiertegen was de aanleg van de IJssellinie. De werkzaamheden werden uitgevoerd door de Wehrmacht. Bij de bouw van

de versterkingen wilden de Duitsers gebruik maken van dwangarbeid door Nederlanders, die hiervoor door de bezetter opgepakt waren door middel van razzia's. Ook in Otterlo werd gezocht naar gravers, maar door de status van Rode-Kruisdorp lukte het tot eind oktober hiervan verstoken te blijven.

Op 1 november 1944 vierde dominee Willem de Bruijn zijn 27^e verjaardag. Van het 'kinderziekenhuis' kreeg hij een fruitmand als dank voor zijn gastvrijheid. De directrice en de hoofdzuster aten 's middags mee in de pastorie. Van het Rode Kruis kreeg hij uit erkentelijkheid voor al die gastvrijheid een pak met 500 sigaretten. Het mooiste cadeau kreeg hij echter van zijn vrouw Nel. Zij veraste hem met een mooi schilderstuk van het interieur van de kerk, zoals het er die maanden uitzag, vol met de evacués slapend op het stro.

Op 16 november werd om 07:00 uur het dorp afgezet, omdat de Duitsers bij de brandweer een zendapparaat hadden gevonden en bij twee burgers handgranaten. Iedereen moest zijn huis uit en zich opstellen bij café Poelman. Om half negen waren ook de dominee en zijn huisgenoten aan de beurt, maar mevrouw De Kievid en zuster Favorina mochten achterblijven om op de kinderen te passen. Eén voor één werden ze bij Poelman binnengelaten, daar werden de persoonsbewijzen gecontroleerd en enkelen zelfs gefouilleerd. In diezelfde tijd werden hun huizen doorzocht. Rond 10:00 uur mochten de vrouwen naar huis. Om twaalf uur kwam ook voor de dominees, de verblijvende tijding: 'Sie sind erlassen!'. In de school zaten toen een 120 man en buiten de school, tegen de muur stonden acht brandweermannen uit Huissen en twee burgers. De 120 man werden 's middags rond 15:00 uur uit de school gehaald en moesten te voet naar Arnhem om voor de Duitsers te graven aan de IJssellinie. De tien anderen hadden de hele dag van 08:00 uur tot 17:00

uur tegen de school gestaan en werden geboeid per auto afgevoerd.

Er werd medio november nog maar tweemaal dienst gedaan in de Hervormde Kerk, want er waren haast geen mannen meer in Otterlo. Wel waren er op 19 november nog negen doopkinderen. Inmiddels waren alle auto's van het Rode Kruis gevorderd en was het Duitse luchtafweer uit Otterlo vertrokken. Daarna begon het doortrekken van Duitse troepen, die in Brabant gevochten hadden. In de volle pastorie vond de Staf van een Duitse afdeling zelfs nog plekje voor één dag. Zondag 26 november werd Wekerom gebombardeerd door twaalf Engelse bommenwerpers. Het gebouw van de Coöperatie en het café van Pluim brandden compleet uit. Er waren één dode en zes gewonden te betreuren. Drie daarvan, uit het Otterlose deel van Wekerom, werden naar het ziekenhuis op de Hoge Veluwe gebracht.

Voor de bevolking en evacués was inmiddels het overleven moeilijker geworden. De Slag bij Arnhem had niet alleen daar, maar ook in Otterlo zijn littekens nagelaten. De etensvoorraden waren geslonken en voor de evacués restten een halve liter (soep?) en vier sneetjes brood zonder boter. Met deze rationele opmerking eindigde zo'n beetje de brief van dominee Willem de Bruijn.

De laatste zinnen in zijn brief van 30 november 1944 waren echter meer filosofisch: *'Ik geloof dat in vele opzichten deze tijd voor degenen die er met geopend oog door mag gaan, grote winst opleveren zal. Vandaag merkte ik het grote nut van omgang met allerlei soort van mensen, van diverse gedachtewerelden. Het dwingt tot gestadige zelfkritiek en zelfonderzoek.'*

De complete brief van Ds. De Bruijn is te lezen in het boekje *Een predikantsechtpaar in oorlogstijd*. Het boekje, samengesteld door hun dochter Duca de Bruijn, ligt ter inzage in het archief van de Vereniging Oud Ede en in het Gemeentearchief. ★

DE NIEUWE PSALMBERIJMING VAN 1773 EN DE INVOERING ERVAN IN EDE IN 1774

Dick Kranen

Op 6 juli 1774 werd in Arnhem namens Erf-Stadhouder Willem V door de Staten van het Vorstendom Gelre en het Graafschap Zutphen, een Publicatie uitgegeven met betrekking tot een nieuwe psalmberijming.

Al op 27 oktober 1773 was door de Staten-Generaal besloten de nieuwe berijming in te voeren. Het heeft dus even geduurd voor het op de agenda van de Staten van de diverse gewesten stond.

De vorige berijming

Sinds 1566 werd de berijming van **Petrus Datheen**, (ca 1531-1588) gebruikt.

Datheen was een belangrijk figuur in de *calvinistische* Reformatie in de Nederlanden. Het leek er eerst niet erg op dat hij ooit zo'n rol zou spelen, want aanvankelijk volgde hij een opleiding tot priester in het karmelietenklooster in Ieper.

Hij verliet dat klooster en de R-K kerk nadat hij meemaakte dat een 19-jarige jongen vanwege zijn geloof op de brandstapel terecht kwam. (ca. 1550).

In de jaren daarna kwam hij steeds meer onder de invloed van de orthodoxie - de rechtzinnige stroming - in de reformatie.

Datheen werd vooral bekend door zijn vertalingen van de Heidelbergse Catechismus en de berijmingen van de Psalmen. Van 1578 tot 1584 was hij predikant van het toen nog Calvinistische Gent.

In die jaren kreeg hij onenigheid met de veel toleranter Willem van Oranje.

De laatste was van mening dat iedereen gewetensvrijheid had, maar Datheen stelde dat de overheid partij moest kiezen voor de ware godsdienst en dat dientengevolge een protestantse overheid geen rooms-katholieke kerken hoefde te tolereren.

In 1574 besloot de synode van Dordrecht de berijming van Datheen voor algemeen gebruik in de kerk toe te staan.

Vanwege de stijl en niet-melodieuze vorm stond Datheens berijming al vanaf het begin onder kritiek.

De eerste 'aanval' op deze berijming kwam van Philips van Marnix van Sint Aldegonde in 1580 (zie afb. op de volgende pagina).

Deze berijming was zeker in literair opzicht moderner dan die van Datheen.

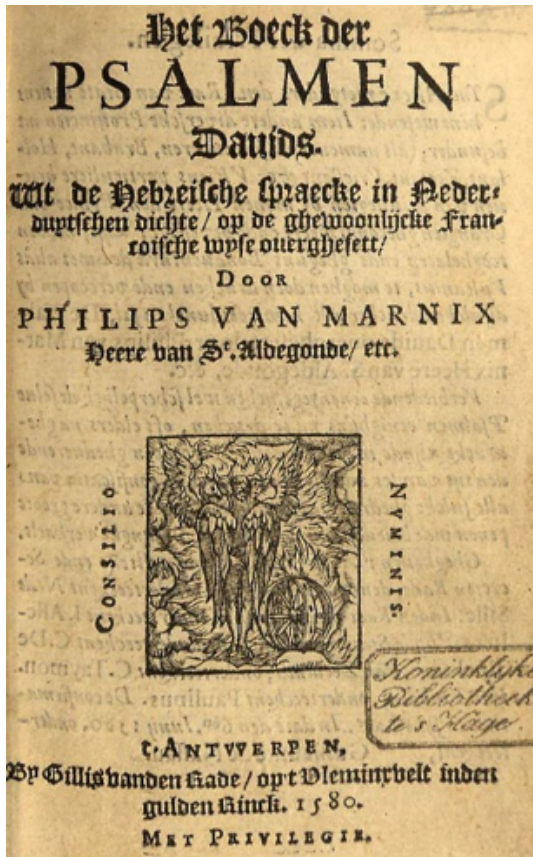
De Gereformeerde Synode was echter niet bereid terug te komen op haar in 1574

genomen besluit.

Lange tijd kreeg geen enkele nieuwe berijming voldoende draagvlak om Datheens berijming te vervangen.

Ook die van Jacob Revius niet die in 1640 zijn *CL.Psalmen Davids* uitgaf.

Daarom duurde het ook zo lang voordat er een nieuwe berijming ingevoerd kon worden. Spottend is deze wel genoemd '**datheen**'.

Titelblad van de door Philips van Marnix, Heer van Sint Aldegonde uitgegeven berijming

Tegenwoordig wordt de berijming van Datheen nog in ongeveer 30 kerkelijke gemeenten van zeer orthodoxe signatuur gezongen. (Gereformeerde Gemeenten in Nederland, Gereformeerde Gemeenten en de Oud Gereformeerde Gemeenten) De gehechtheid aan deze berijming stoelt waarschijnlijk op het gevoelen dat de martelaren in de 16^e eeuw met de woorden van deze berijming de brandstapel opgingen.

Bezwaren tegen Datheen

De aanzwellende kritiek op deze berijming was er de oorzaak van dat er in de loop der jaren diverse pogingen werden ondernomen een nieuwe of tenminste een herziene berijming van die van Datheen geaccepteerd te krijgen.

De beste poging was die van Johannes Eusebius Voet: in 1762 kwam hij met een compleet nieuwe berijming voor de dag, onder de naam: *Proeve eener nieuwe berijming van het boek der Psalmen.*

Voet had al sinds 1744 diverse bundels *Stichtelyke gedichten en gezangen* het licht doen zien. De Staten van Zuid-Holland namen deze berijming zo serieus dat aan de Staten-Generaal verzocht werd de arbeid van Voet, *nota bene geneesheer* te 's-Gravenhage, te willen goedkeuren en het zo te willen leiden dat alle gewesten zich erbij zouden aansluiten. De Staten-Generaal namen het verzoek over en verzochten de gewesten afgevaardigden te willen benoemen voor een Staatscommissie onder toezicht van **twee** afgevaardigden van de Staten-Generaal. Er waren nog twee andere berijmingen voorradig, t.w. *Den hoornig-raat der psalm-dichten ofte Davids psalmen met de andere lof-sangen* van Hendrik Ghijsen (1686) en *Verbeeteringen op het Boek der Psalmen, nevens de Gezangen by de Hervormde Kerk in gebruik*, gemaakt door het Kunstgezelschap *Laus Deo, Salus Populo* (Gode zij lof, en aan het volk heil) (1760).

Het Kunstgezelschap LDSP bestond uit acht dichters, waaronder één vrouw. Hun namen maakten ze niet bekend. Pas in de 19e eeuw bleek dat het Hermanus Asschenberg, Bernardus de Bosch, Antoni Hartsen, Lucretia Wilhelmina van Merken, Pieter Meyer, Lucas Pater, Henri Jean Roulard en Simon van Winter waren geweest. Deze mensen zochten de anonimiteit omdat ze niet allemaal tot de Gereformeerde Kerk behoorden. Dus konden ze hun namen en achtergrond verborgen houden, des te groter was de kans dat hun liederen opgenomen werden in de nieuwe bundel. Lucretia had in de jaren 1750 nogal wat verdriet te verwerken. Ze deed dat o.m. door een aantal psalmberijmingen te maken. Simon van Winter kreeg ze onder ogen en was zo enthousiast dat hij een aantal

kunstvrienden uitnodigde om alle 150 psalmen opnieuw te berijmen.

Het grappige is dat Lucretia remonstrants was! Uiteindelijk zijn zeventien psalmen in de berijming van 1773 van haar hand!

Begin 1773 was het zover en ging de commissie aan het werk. De opdracht was te komen tot een geheel nieuw Psalmboek. De commissie bestond uit negen theologen afkomstig van de diverse gewesten, en de vertegenwoordigers van de regering.

De Gelderse vertegenwoordiger was Ds. Ahasverus van den Berg uit Barneveld, tevens secretaris van de commissie.

Pieter Leonard van de Kastele was voorzitter van de *Commissie tot de verbetering der Rijmpsalmen*.

De commissie ging aan de slag op 12 januari 1773.

Na 121 zittingen in het Mauritshuis in Den Haag, waarin elke Psalm nauwkeurig aan de tekst van de Statenvertaling getoetst en

taalkundig bijgeschaafd werd, kwam de commissie in juni 1773 met haar werk gereed.

In de nieuwe Psalmbundel was van Datheen weinig of niets overgebleven. Een belangrijke eis was immers geweest dat de teksten eenvoudig en verstaanbaar moesten zijn.

Voorbeeld van de verschillen

Om te laten zien wat het verschil inhoudt staat hieronder het eerste vers van Psalm 1 volgens de berijming van Datheen en 1773:

Datheen:

Psalm 1:1

*Die niet en gaat in der godlozen raad,
Die op den weg der zondaars niet en staat,
En niet en zit bij de spotters onreine;
Maar dag en nacht heeft in Gods wet alleine
Al zijnen lust, ja spreekt daarvan eenpaar;
Die mens is welgelukzalig voorwaar.*

1773:

Psalm 1:1

*Welzalig hij, die in der boozen raad
Niet wandelt; noch op 't pad der zondaars staat;
Noch nederzit, daar zulken samenrotten,
Die roekeloos met God en godsdienst spotten;
Maar 's Heeren wet blijmoedig dag en nacht
Herdenkt, bepeinst, en ijverig betracht.*

Het nieuws wordt bekend gemaakt als Staats nieuws!

's Gravenhage den 20 July. Op Vrydag den 2 dezer, zyn, op het Hotel van Prins Mauritz, alhier, de besognes over de nieuwe Beryming der PSALMEN DAVID's die den 12 January dezes Jaars begonnen waren, geeindigd. Eenige van die Psalmen wierden door Ds. Van den Berg, als fungerende Scriba, voorgelezen; waarop de Heer Baron van Lynden, Heere tot Hemmen, als de eerste van Hunne Hoog Mogende Gedeputeerde Commissarissen by dit Werk, eene zeer voortreffelyke Aanspraak deed, welke door Ds. Semeyns van Binnevest, Predikant te Deventer, dog nu beroepen te Amsterdam, als Praeses der

Week, op eene zeer welsprekende wyze beantwoord wierd, waar na de Vergadering met een gepast Gebed door den zelve werd besloten.

Vervolgens zyn het VERBAAL en AUTOGRAPHUM der PSALMEN, by de Heeren Commissarissen. den bovengem. Heer Baron van Lynden, en Mr. Thomas Hoog, Raadsheer in den Hoogen Raade over Holland, Zeeland en Friesland, gehouden, den 19 dezer, in de Vergadering van de Staaten Generaal, alwaar Zyne Doorl. Hoogheid de Prins Erf-Stadhouder de Deliberatien by woonde, overgeleverd geworden.

De gantsche Commissie ging ten dien einde des ogents ten 11 uren van het bovengem. Hotel van Prins Mauritz na een der Vertrekken by de Vergadering van Hunne Hoog Mogende en na een kort verblyf aldaar ter bovengem. Vergaderinge geadmitteerd zynde, plaatsten zig Heeren Commissarissen op twee Stoelen, daar toe expresselyk gesteld by het Hooger einde der Tafel: Naast Commissarissen stonden de respectieve Predikanten volgens de Orde van hunne Provinciën, en by de Stoelen van Commissarissen de twee Amanuenses, welke het VERBAAL en AUTOGRAPHUM by zig hadden.

Hooggem. Baron van Lynden deed vervolgens wederom eene zeer fraaye Aanspraak, ter Materie dienende, by 't slot van welke hy het VERBAAL en AUTOGRAPHUM ter Tafel van de Staaten Generaal overgaf. Waar op Ds. Van den Berg, Gecommitteerde wegens de Provincie Gelderland, uit naam der respectieve Predikanten insgelyks eene welgepaste Aanspraak en Dankzegging aan Hunne Hoog Mogende en Zyne Doorl. Hoogheid deed, welke door den Heer Baron de Cocq van Haaften, Heere van Waddenoyen, Presideerende ter Vergaderinge van Hunne Hoog Mog. wegens de voorsz. Provincie, op eene zeer gratieuse wyze wierd beantwoord, met Dankzegging en Zegenwenschen over alle, die de hand aan deze Beryming gehad hadden. [Leeuwarder Courant 28-7-1773]

De publicatie van juli 1774

Het was volgens de aanhef een 'hoogmoedige veranderinge of verbeteringe der Rym-Psalmen'.

En 'reeds zedert veele jaaren een object van serieuze deliberatie'.

Een en ander is 'door den onvermoeiden arbeid en yver van allesints ervarenen en kundige mannen daar toe speciaal benoemt by wege van keuse of selectus

uit verscheide berymingen van voortreffelyke dichteren t' zamen gestelt'.

Als ingangsdatum werd in Gelderland de eerste zondag van (6) november 1774 bepaald.

Voorts wordt men 'vermaant om zig van het voors. Nieuw en verbeterd Psalm-Gezang te bedienen, en aan d'andere kant speciaal hier mede **ordonneeren**, dat het zelve van de voors.bepaalde tyd af aan, alleen en met uitsluiting van alle andere berymingen, op de predikstoelen, als mede in de gestoeltens of zitplaatsen der Collegien, Magistraaten, Geregten, Kerkenraaden en andere publicque amptenaaren, mitsgaders in de Godshuysen en scholen, zoo in de steeden, als ten platten lande'.[..]
Gegeeven t'Arnhem den 6. July 1774,

Was geteekent

D.W.A. Brantsen

Ordonneren, dat wil zeggen, verplichten!

Er werd nog meer verplichtend opgelegd, namelijk ook de *nieuwe zangwijze* – ook wel *verkorte melodie* genoemd - die ingevoerd moest worden na de invoering van de nieuwe berijming. (**ritmisch in plaats van iso-ritmisch**).

Bij **ritmische** gemeentezang worden de psalmen op een ritme gezongen waarbij enkele noten kort en andere noten weer wat langer duren.

Iso-ritmisch zingen, niet-ritmisch zingen of **zingen op hele noten** is een manier van zingen volgens de *isoritmie*: elke noot (lettergreep) wordt even lang gezongen.

De reden was dat de oude manier van zingen niet meer paste bij de nieuwe berijming.

Deze hiervoor genoemde 'staatsdwang' viel uiteraard niet overal in goede aarde. Een voorbeeld uit Zeeland uit de scriptie van Legger:

'In Axel zou men ook op de korte manier gaan zingen. De eerste zondag lukte het niet

erg. Ds. Abraham Ruys moest een poos wachten tot de langzame zangers klaar waren, eer hij aan zijn preek kon beginnen. Bepaald stichtelijk klonk het gezang niet!

De predikant was een nogal heetgebakerd man en pleegde overleg met de Magistraat. De volgende zondag werd vanwege de vroedschap afgekondigd - een officiële mededeling dus - dat ieder die op een andere manier zou zingen dan de voorzanger, voor de eerste keer twintig gulden boete moest betalen. Bij herhaling werd de boete verdubbeld. Tussen de gemeenteleden gingen enkele gerechtsdienaars zitten. Ook de dienstbode van ds. Ruys zou er op letten of alles ordelijk toeging. Iemand besloot te zingen zoals hij dat wilde. Toen de gemeente klaar was zong hij op zijn eentje de laatste regels achterna.

Onmiddellijk klonk het dreigend van de kansel: "Kaetje, wie zingt daar?" Ze noemde hardop de naam van de overtreder. Hij moest zonder pardon twintig gulden betalen voor zijn nazang.'

In het gedrukte Psalmboek werd voorin de volgende tekst opgenomen – als een bewijs van echtheid en correctheid – waardoor het ook voor meer othodox-gelovigen aanvaardbaar was.

Wij onderschreevene Predikanten, door de Heeren Staaten der respectieve provinciën en van het landschap Drenthe gecommiteerd, en volgens Resolutie van hunne Hoog Mog. Heeren Staaten-Generaal der Vereenigde Nederlanden vergaderd zijnde tot verbetering der Nederduitsche Rijmzalmen, verklaren het achterstaande Boek der Psalmen, nevens de Gezangen, bij de Gereformeerde Kerken van Nederland in gebruik, overeenkomstig onze gedaane keuze, gemaakte veranderingen, aangenoomen spel- en schrijffregels geboekt te zijn, en dus voor het eenige echte afschrift van dezelve te houden; dat ook de hier achterstaande verbeteringen en nadere bepalingen volgens ons besluit hier bijgevoegd zijn; alsmede dat wij met alle naauwkeurigheid hebben toegezien, dat in deze nieuwe berijming niets mogte voorkomen eenigszins strijdig met de aangenoomene leer der Gereformeerde Kerken, zooals die naar Gods Woord in den Heidelbergschen Catechismus, de Belydenisse des Geloofs en de Canones van het Synode Natio-

naal, te Dordrecht in de jaaren 1618 en 1619 gehouden, vervat is; gelijk wij ook in gemoede verklaren dat in deze berijming niets gevonden wordt in het allerminst afwijkende van de bovengemelde Formulieren van Eenigheid; 't welk alles wij getuigen met onderteekening onzer handen.

Ede

In de jaren 1773-1774 stond Ds. Hendrik Muntingh in Ede (1767-1790). We hebben deze dominee al leren kennen tijdens de epidemie van de rode loop (1783) en gedurende de jaren 1785-1787 in zijn strijd tegen de Patriotten.

De kordaatheid van de man kennende zal hij geen moeite hebben gehad de ordonnantie betreffende de nieuwe psalmberijming uit te voeren. Zouden er wel problemen zijn ontstaan, dan zou dat zeker in het Notulenboek van de toenmalige kerkenraad zijn weerslag hebben gevonden.

Maar de nieuwe manier van zingen is een andere zaak. De invoering en acceptatie daarvan duurde nog even.....

Waarom bleef men nog zo lang 'op hele noten' zingen? De verklaring hiervoor is het feit dat na de Reformatie het kerkorgel uit de gratie was, immers te Rooms vond men! Bij gebrek aan een orgel was een voorzanger onontbeerlijk. Hij moest de gemeente de Psalmen leren zingen, en hij deed dit lettergreep voor lettergreep. Het gevolg was dat op deze manier de noten vanzelf even lang werden! Ook in Ede was dit het geval. In Ede heeft deze manier van zingen zich tot wel de jaren 1960 weten te handhaven, ondanks het feit dat kerkorgels al sinds de 19^e eeuw gemeengoed waren geworden.

De nieuwe berijming is in Ede na 1774 zonder commotie ingevoerd, maar de ook verplichte nieuwe zangwijze heeft nog lang stand weten te houden!

In 1806 besluit de 'geheele Hervormde Nederlandsche Kerk' tot uitbreiding van het psalmboek met een aantal gezangen, het zogenaamde Evangelisch Gezangboek. Ook dit boek werd dwingend opgelegd want zo le-

zen we in een brief van de Classis Overve-luwe d.d. 23 april 1807:

‘Indien er daarom ook eenig Predikant wierde gevonden, die tegen dit besluit durfde aangaan, door deze Gezangen niet te laten zingen, zou zulk een Predikant daar door zich bloot stellen aan zoodanige censuur als de Kerken ordening bepaalt tegen hun, die de bevelen van de Synode wederstreven.’ Even verder worden ook *‘alle ouderlingen en leden van kerkeraden, ten duursten verplicht, het algemeen gebruik van dit Gezangboek, met al hun vermogen te bevorderen, en de Gemeenten, in het gebruik van het zelve, met hun eigen voorbeeld, loflijk voor te gaan.’*

Ds. Isaac Prins die dan nog in Ede staat (1802-1807) voelt er niet zo veel voor. Mogelijk dat de hierboven genoemde brief van de Classis hem over de streep heeft getrokken, althans hij neemt in elke kerkdienst een gezang in de liturgie op.

Maar echt meezingen deden de gemeentelieden niet: zij werden niet opgenomen in het proces van opgelegde verplichtingen!

Slotbeschouwing

En hoe is het verder gegaan?

Ook op de berijming van 1773 kwam op den duur kritiek. In 1943 besloot het Breed Moderamen van de Ned. Herv. Kerk tot het instellen van een commissie tot onderzoek van de wenselijkheid en mogelijkheid van een nieuwe psalmberijming. Restauratie van de woordenschat van 1773 bleek niet mogelijk; de verzen dienden geheel nieuw op rijm te worden gebracht. De Commissie voor de Psalmberijming (onder voorzitterschap van prof. dr. K. H. Miskotte en met dr. H. Schroten als secretaris) werd met vertegenwoordigers van andere protestantse kerken uitgebreid. Dit leidde tot een conglomeraat van medewerkers: oudtestamentici, hebraïci, neerlandici, musicologen en poëten. De dichter Martinus Nijhoff (overleden in 1953) werd in 1951 als eerste aangezocht. Hij heeft een krachtige impuls aan de tot-

standkoming van een nieuwe berijming gegeven. Ook betrok hij een vijftal jongere dichters bij de arbeid van de commissie. Een driedaagse samenkomst in Nijmegen in juni 1952 sloot de eerste fase af. Daarna volgden de frequent gehouden dichtersconferenties op ‘de Pietersberg’ in Oosterbeek. Via een tweetal proefbundels welke in 1958 en 1961 verschenen, werd uiteindelijk in 1967 door de Generale Synodes van de Ned. Herv. Kerk en de Geref. Kerken in Nederland de nieuwe berijming aanvaard. Ook nu weer bleef er een aantal kerkelijke denominaties de berijming van 1773 gebruiken.

Houdbaarheid van recente psalmberijmingen

De ‘houdbaarheid’ van de berijmingen lijkt korter te worden: Datheen werd gebruikt van 1566-1773, ‘1773’ tot 1967, maar al in 2002 is het project **Psalmen voor Nu** van start gegaan. Uiterlijk in 2015 moeten alle psalmen op nieuwe muziek gezet zijn met hedendaags taalgebruik. Een team van ongeveer twintig theologen, hebraïci, dichters en componisten werkt aan dit project. De reden van deze activiteiten is dat de psalmen, geschreven op Geneefse melodieën van rond 1540, steeds minder gezongen worden in de kerken, en dat nieuwe liederen (bijv. uit de bundel Opwekking) steeds populairder lijken te worden. Zijn deze nieuwe liederen in de evangelische kerken al gemeengoed, ook in sommige traditionele kerken werd vanaf eind jaren 1990 af en toe uitgeweken naar modernere liederen.

1967:

*Gezegend hij, die in der bozen raad
niet wandelt, noch met goddelozen gaat,
noch zich met spotters in de kring laat noden,
waar ieder lacht met God en zijn geboden,
maar die aan 's Heren wet zijn vreugde heeft
en dag en nacht met zijn geboden leeft.*

Psalmen voor nu (2012):

Welzilig de man die niet wandelt

In de raad der goddelozen

Die niet staat op de weg der zondaars

Noch zit in de kring der spotters

Maar aan des Heren wet

Zijn welgevallen heeft

En diens wet overpeinst

Diens wet overpeinst bij dag en bij nacht.

Bronnen

- Archief N.H.Gemeente Ede, toegang 115, inv. nr. 14: In- en uitgaande stukken 1675-1807.
- Wikipedia i/z Datheen, Psalmberijming, ritmisch- en iso-ritmisch zingen.
- Arthur J. Legger, *Vervolgd, maar niet verlaten*, doctoraalscriptie, Adam, 1994 Schets over de onrust op Walcheren door de invoering van de nieuwe Psalmberijming op 'Nieuwe zangwijze' tussen 1773 en 1779.
- Drs C.G. de Waard, Laus Deo, Salus Populo, artikel verschenen in *Terdege* van 15 dec. 1999, pag. 92-95
- A.G. van Bruggen, *In gedachtenis*, Ede 2004, pag. 76
- B.H. Weegink, De 'Nieuwe Berijming' is van 1967, gepubl. In *De Waarheidsvriend* van 23-11-2000
- <http://www.youtube.com/watch?v=nm6sjpQ9CCQ> (Psalm 1, Psalmen voor nu)◆

NIEUWS VAN HET HISTORISCH MUSEUM

Ben Hilgers

Tot en met 26 oktober wordt in het museum de tentoonstelling *De Kunst van het Reizen* gehouden, die helemaal gaat over de inventiviteit die aan de dag is gelegd om het reizen zo aangenaam mogelijk te maken: koffers, kisten, chique reisnecessaires (o.a.

van Koningin Wilhelmina), picknickkoffers en handige attributen als opvouwkleerhangers, en zelfs een inzending van Brigitte Kaandorp.

Tot 21 september is in de kleine zaal ook de foto-expositie van Wouter Brandsma te zien met de titel *Tussen licht en donker*.

Verder is er alvast aandacht voor de Open Monumentendag op 13 september en de Gelderse Museumdag op 18 oktober, waaraan uiteraard ook het museum actief deelneemt met tal van activiteiten.

Particuliere Collectie Maire Parijs (1809-1819)

EEN LIJST MET ERGERNISSEN VAN EEN EEUW GELEDEN

Frans van Oort

In het archief van de Vereniging Oud Ede zijn er uit onder andere 1914 nog een aantal exemplaren van de plaatselijke krant aanwezig. Het krantje heet *Nieuws en Advertentieblad*; het verschijnt eenmaal per week en is ooit in 1910 is gestart door de drukker J. Frouws jr.

De abonnementsprijs bedraagt 25 cent per drie maanden. Het wordt verspreid in Ede, Bennekom en Lunteren.

De beter-gesitueerden in het dorp lezen in die tijd veelal een landelijk dagblad. De eenvoudige dorpelingen blijven daarvan meestal verstoken, dus de komst van dit krantje is voor hen een enorme opsteker. Vooral het plaatselijke nieuws, de burgerlijke stand en de advertenties zijn zeer in trek. Het volgende verhaal komt uit de kranten van januari 1914 (ongeveer 100 jaar geleden) en behandelt de 'treurige toestanden' in de Nederlandse Hervormde Kerk van Ede.

Perikelen rond de verhuur van zitplaatsen in de kerk

Een aantal lidmaten van de Hervormde Kerk te Ede laat in een brief, die is toegevoerd aan de krant, hun ongenoegen blijken over de jaarlijkse verhuur van de zitplaatsen in de kerk.

Het blijkt dat de opbrengst *f* 600,- hoger uitvalt dan vorig jaar en de totale inkomsten nu op *f* 4.000,- brengt.

De opdrijving van de huurprijzen gaat in het algemeen gepaard met grote afkeuring. Aangevoerd wordt dat het voor ambachtslieden en daghuurders onmogelijk is om *f* 10,- of *f* 12,- voor één plaats te geven, vooral wanneer zij ook nog kerkgaande kinderen hebben. Het gevolg hiervan is dat zij en de halfkerkse mensen eenvoudig uit het gebouw worden geweerd.

Voor zitplaatsen achter de preekstoel, waar men nooit een glimp opvangt van de predikant, dient *f* 6,- per jaar te worden betaald. Beneden de *f* 15,- per plek komt men niet in de voorste rijen te zitten.

Voor onbemiddelde kerkgangers is er, behoudens een klein aantal vrije plekken achterin de kerk, geen plaats.

Als een mogelijke oplossing suggereren deze protesterende lidmaten om, nu is gebleken dat de financiële situatie van de Kerkvoogdij bijzonder goed is, het orgel en de preekstoel te verplaatsen of om twee gaanderijen aan te brengen. Dit kan dan ongeveer 200 extra zitplaatsen opleveren.

Meer ongenoegen

Blijkbaar is deze huurverhoging van de zitplaatsen de druppel die de emmer doet overlopen, want in het vervolg van de brief komen in de ogen van de protesterende lidmaten nog veel meer 'treurige toestanden' boven water.

Eén van de punten is dat de Kerkvoogdij alleen goed zorgt voor de predikant, die een behoorlijk traktement heeft. Zij weten heel goed dat die naar waarde moet worden betaald, zeker gelet op de huurprijzen van de zitplaatsen. Echter, het streven bestaat uit

het zoveel mogelijk geld vergaren. Na aftrek van een hongerloontje voor de organist, de koster, de voorzanger en enige noodzakelijke reparaties, kan de rest naar de spaarbank of belegd worden in effecten, met als uitgangspunt dit te bewaren voor het nageslacht.

Daarnaast wordt naar voren gebracht dat het kerkgebouw al een mensenleeftijd niet is geschilderd. Ook vergane banken worden opnieuw in elkaar getimmerd en van een kwast grondverf voorzien.

bij de Hervormde kerk behoren, alsmede de vele lauwe kerkgangers, geen gelegenheid meer hebben om een behoorlijke zitplaats in het kerkgebouw te kunnen vinden en dus maar thuisblijven.

In de kerkelijke gemeente gaan dan ook veel stemmen op om, op de één of andere manier, aan deze 'treurige toestanden' een eind te maken.

Oude Kerk, Ede; Kerkvoogdij N.H. Kerk/Verkerke reproducties BV, Ede (collectie F.G. van Oort)

Een ander heikel punt is het aanbrengen van gasverlichting in de kerk. Volgens een Kerkvoogd is dit onmogelijk, omdat ze dan aan de gasfabriek op zondag moeten werken.

De koster moet er dus maar voor zorgen dat de petroleumlampjes goed blijven branden en lukt dat niet, dan wordt er maar geen dienst gehouden.

Tenslotte krijgt de Kerkvoogdij een flinke veeg uit de pan. Zij zijn de verantwoordelijken voor deze onhoudbare toestanden. Het is hun schuld dat vele armen, een groot aantal militairen uit het garnizoen Ede, die

Commentaar I

De bovenstaande ingezonden brief wordt direct van commentaar voorzien. Dit begint met de zinsnede dat iedere onbevooroordeelde moet erkennen dat de hier geschetste toestanden – of liever wantoestanden – juist zijn.

Met een zuinigheid, die aan schraapzucht grenst, wordt er voor de zitplaatsen gezorgd, of liever gezegd, niet gezorgd. Heel het innerlijke en grotendeels ook het uiterlijke van het kerkgebouw draagt het stempel van de ergerlijkste bekrompenheid in de zorg voor de instandhouding. Hier en daar wordt er iets opgelapt, maar bijna stelselmatig wordt de uitbreiding van het aantal zit-

plaatsen tegengegaan, waarschijnlijk met het doel de prijzen hiervan op te drijven.

Er gaan zelfs stemmen op om elke bijdrage aan de kerk te weigeren, zolang de Kerkvoogdij geen gehoor geeft aan deze klachten.

Ook het College van Ouderlingen moet het in dit commentaar ontgelden. De invulling van vacatures voor dit College, dat zichzelf aanvult, grenst al meermalen aan het belachelijke.

Commentaar II

In de volgende uitgave van het krantje, een week later, komt deze kwestie weer aan bod. Het is volgens de verontruste lidmaten geenszins de bedoeling om af te breken, maar juist te proberen een betere toestand te creëren. Dat daartoe gebruik is gemaakt van de pers, is niet hun schuld.

Er zijn in de afgelopen week veel vragen binnengekomen zoals:

Is het geen blijk van bekrompenheid,

- dat door tegenwerking van de Kerkenraad geen kiescollege kan worden ingevoerd;
- dat de Kerkenraad geen besluit kan nemen, dat zij zichzelf niet zal aanvullen;
- dat de lidmaten geen recht kunnen uitoefenen op de keuze van de Kerkenraad en de predikant;
- dat bij de keuze van notabelen door de invloed van de Kerkenraad juist de vooruitstrevende personen worden geweerd;
- dat een ouderling wenst dat de kinderen op de Nederlandse Hervormde school uitsluitend gebruik mogen maken van bijbel en kerkboeken met de 'oogbedervende' gotische letters in een spelling die al meer dan twee eeuwen in gebruik is;
- dat de Kerkenraad niet wil dat de organist bij de kerkzang in een be-

hoorlijk tempo speelt, maar eist dat hij veel langzamer speelt, en

- dat de kinderen van de N.H. school niet op nationale feestdagen aan een gemeenschappelijke feestviering van schoolkinderen mogen meedoen?

Oorzaak en eventuele oplossing

Het is volgens de ingezonden reacties niet moeilijk een oorzaak aan te wijzen. Het is de vrees voor het modernisme dat de Kerkenraad heeft bevangen en zodoende wordt aangespoord dingen te doen waardoor het modernisme allerm minst gekeerd wordt.

Bij de groei van ons dorp, dat langzamerhand zijn overgangstijdperk van plattelandsdorp naar stad is ingetreden, zijn de Kerkenraad en het College van Notabelen niet meegegroeid. Het boerenelement voert nog steeds de boventoon met volkomen uitsluiting van anderen.

Hierdoor is elk uitzicht op verbetering ontvallen. De hier geuite onvrede moet men vooral niet onderschatten. Als men hier naar wil luisteren en de broodnodige veranderingen en verbeteringen wil aanbrengen in kerkgebouw en kerkbestuur, zal het kerkelijke leven er alleen maar mee gebaat zijn. Kies daarom ook eens vertegenwoordigers van het burgerlijke element in de kerkelijke colleges en geef ze enige zeggenschap over de keuze van ouderlingen en diaken.

Het is niet de bedoeling om via deze klachten het modernisme bij wijze van het Trojaanse paard binnen te halen. Men wil er geen puinhoop van maken, noch in geestelijk en noch in materieel opzicht. Doel blijft toch om de eenheid te bevorderen. Daarom wordt dan ook de gedachte, die leeft onder de verontruste lidmaten, om een vereniging op te richten om beter te kunnen onderhandelen met de sterk georganiseerde Hervormde Gemeente, niet gehonoreerd.

Tot zover de positieve opstelling van degenen die reageren, maar tussen de regels door zijn de verwachtingen niet hoopvol,

omdat het College tot nu toe altijd de stelling 'laat maar waaien' heeft gehanteerd.

Ook de opmerkingen uit de Kerkenraadsvergadering van 6 februari 1914 werken niet direct mee aan een oplossing. Er is uiteraard uitvoerig gesproken over hetgeen in de kranten heeft gestaan. Maar het enige wat in het verslag komt, gaat over het hongerloon van de voorzanger, de koster en de organist.

Wat de twee laatsten betreft: zij worden aangesteld en gesalarieerd door de Kerkvoogdij, dus is dit geen Kerkenraadzaak.

De voorzanger echter wordt gesalarieerd door de Kerkvoogdij en aangesteld door de Kerkenraad.

Bij gelegenheid zal hem gevraagd worden of hij het met de gepresenteerde stelling (hongerloon) eens is. Zo ja, dan zal hij worden ontslagen.

Een tiental jaren later richten enkele lidmaten een verzoek aan de Kerkenraad om actie te ondernemen om het te geringe aantal zitplaatsen te vergroten en de hoogte van de huur naar beneden aan te passen. Tot grote verbazing van de aanvragers wordt dit verzoek door de Kerkenraad van de hand gewezen.

De stoelenverhuur is zo rond 1950 nog steeds aanwezig in de Nederlandse Hervormde Kerk van Ede. Een lid van deze kerk vertelt dat zijn ouders in die tijd f 5,- per plaats per jaar hebben betaald. Als de huurder er op enig moment geen gebruik van maakt, is het mogelijk, een paar minuten voor de dienst begint, zo'n plaats in te nemen... maar dat kan alleen als een groen lampje onder de preekstoel gaat branden.

Ergernissen wijd verspreid

Toch ook nog maar eens [www. Delpher.nl](http://www.Delpher.nl) (Koninklijke Bibliotheek) op de computer ingetoetst of er nog meer berichtgeving over dit onderwerp in oude kranten aanwezig is. Er blijken zo'n 2.500 meldingen te zijn. Na een paar uur speuren er nog een aantal aardige stukjes uit gevestigd.

Zo schrijft de Tilburgse Courant (6 juni 1901): *Op de jaarlijkse verhuring van zitplaatsen in de Hervormde Kerk te Oldenborne (Fr.) werden 60 zitplaatsen aangeboden.*

Op 46 daarvan kwam geen bod, terwijl de anderen verhuurd werden voor... één dubbeltje.

Het interieur van de Oude Kerk. (1935-1945) GA24776

In tegenstelling hiermee lezen we in de Gooi en Eemlander (23 april 1925): *In de R.K. Kerk te Blaricum heeft*

afgelopen zondag de verhuring plaatsgehad van de vrouwenzitplaatsen. De huur van de zitplaatsen heeft een ongekende hoogte bereikt. Voor plaatsen in het middenschip zijn de prijzen f 30,- tot f 40,- per plaats. De kerk wordt te klein en dat heeft duidelijk invloed op de verhuur. Met spanning wordt uitgekeken naar de verhuur van de mannenzitplaatsen a.s. zondag.

Een geheel ander verhaal (De Telegraaf (05 mei 1916) komt van de Gereformeerde kerk te Appelscha. Daar heeft de Kerkenraad, na de stemming van de manslidmaten gehoord te hebben, besloten de verhuur van de zitplaatsen in de kerk af te schaffen. Het volgende commentaar sluit het artikel af: *Deze*

waarlijk niet grote kerk toont, beter dan vele grote gemeenten, dat huur en verkoop van zitplaatsen in een kerkgebouw niet te pas komt. De 'man met gouden ring en sierlijke kleding' mag in het huis des gebeds nu eenmaal niet bij de 'arme man met slechte kleding' worden voorgetrokken. Moge het voorstel van de Gereformeerde kerk van Appelscha navolging vinden.

Men ziet: de 'ergernissen' zoals gemeld in het begin van het verhaal ,komen overal voor. Ede is hierop geen uitzondering.

Commentaar III

Om te voorkomen dat het voorgaande verhaal eindigt in een toch wel eenzijdige afspiegeling van alle treurige toestanden van zo'n 100 jaar geleden, hierbij nog een aantal kanttekeningen.

Natuurlijk is de verhuur van zitplaatsen een bron van grote ergernissen geweest. Voor de Oude Kerk heeft dit nog geduurd tot medio 1965. In dat jaar is de kerk tijdelijk gesloten om een grote restauratie te ondergaan. Dit is ook het moment dat de verhuur van zitplaatsen is afgeschaft. Dus deze treurige toestand is al weer bijna vijftig jaar achter de rug.

Een ander punt van deze zitplaatsenellende is het feit dat de pers over het algemeen de schuld bij de Kerkvoogdij heeft neergelegd. De zitplaatsenverhuur bedraagt de helft van het kerkelijke inkomen. De andere helft moet dus uit de kerkcollecten komen. Er is in die tijd (crisis) bij de gemeenteleden echter weinig animo om erg diep in de buidel te tasten. Het gevolg zal zijn dat het opheffen van de verhuur van de zitplaatsen financieel zeer slecht zal uitpakken en daar is de Kerkvoogd zeer beducht voor.

Een ander punt is het 'geld oppotten' en het aanleggen van hoge bankrekeningen en de aanschaf van effecten. Dit moet op een misverstand berusten. De Edese Kerkvoogden kwamen altijd geld tekort. Er is bijvoorbeeld pas een tweede predikant beroe-

pen, nadat de Minister van Oorlog een flink deel van het traktement heeft betaald. Wellicht zijn de briefschrijvers in de war geweest met de Diaconie. Die beheert de bezittingen uit nalatenschappen uit vroeger eeuwen.

Ook het kiezen van de nieuwe leden in een college door de reeds zitting hebbende leden (het zogenaamde *coöptatiesysteem*) heeft in Ede lang stand gehouden. Een kleine minderheid hield zo de macht aan zich. Dit was niet direct te wijten aan de Kerkenraad.

Uiteindelijk kozen de gemeenteleden hiervoor want eenmaal per tien jaar mochten belijdende leden bepalen welk college de kerkenraadsleden en de dominee zouden verkiezen: de Kerkenraad of een zogenaamd *kiescollege* (bestaande uit gemeenteleden).

In Ede lukte het maar niet om tot vernieuwing te komen. Pas in 1951, toen de Hervormde Kerk een betere kerkorde kreeg, is ook aan deze toestand een einde gekomen. Samenvattend kunnen we wel constateren dat de 'ergernissen', nu 100 jaar later, zijn achterhaald en of weggenomen, de belangrijkste al weer een halve eeuw geleden.

Bronnen

- J. de Jong; Oud nieuws uit de Edesche Courant 1913 – 1967
- Archief Vereniging Oud Ede
- Gemeentearchief Ede
- Nieuws en Advertentieblad voor Ede en omstreken; 10, 17 en 24 januari 1914
- www.delpher.nl (Koninklijke Bibliotheek)
- T. van 't Veld: De kerk als moeder - Vereniging Oud Ede
- T. van 't Veld; advies♦

BID- EN DANKDAGEN

Gerard van Bruggen

In de vorige Zandloper verscheen het artikel *Een brief van de koning* van ds. T. van 't Veld. Doordat ik in verband met onderzoek juist nu bezig ben met het doornemen van de notulen van de kerkenraad van de Nederlands Hervormde gemeente te Ede, wil ik graag een enkele aanvulling geven op dit artikel. In de eerste plaats vond ik in het verslag van de kerkenraadsvergadering van 1 februari 1901 onder punt 4 de volgende aantekening: *‘Werd besloten om op woensdagavond te half zes uren den 6^e Febr eene bid- en dankstond te houden voor het huwelijk der koningin dat op den 7^e Febr zal voltrokken worden.’*

Uit het feit dat aan de vooravond van het huwelijk - woensdagavond 6 februari 1901 – door koningin Wilhelmina en prins Hendrik in familiekring op paleis Noordeinde werd gedineerd, lijkt mij af te leiden dat er geen sprake was van een door de overheid geïnitieerde bidstond. Het lijkt me namelijk niet stijlvol als een groot deel van de Nederlandse burgerij in kerken door heel het land een zegen over het huwelijk afbidt, terwijl het bruidspaar in kwestie dineert. De volgende dag wordt het huwelijk van Wilhelmina en Hendrik in paleis Noordeinde voltrokken en in de Grote Kerk te Den Haag in het bijzijn van ruim zestienhonderd gasten ingezegend. De bid- en dankstond in de Edese Kerk lijkt dus een initiatief van de Hervormde Synode of (minder waarschijnlijk) de Edese kerkenraad. Via internet vond ik in nog enkele andere plaatsen in Nederland (en in Batavia) berichten over een bidstond ter gelegenheid van dit koninklijk huwelijk.

Een andere afwijkende bidstond werd gehouden in 1906. Op de kerkenraadsvergadering van 16 oktober ligt het verzoek op

tafel van ene Jongebreur om namens de vijf jaar oude Gereformeerde Zendingsbond *‘op een winteravond’* een bidstond te houden. Hoewel niet duidelijk gaat het hier waarschijnlijk om de Veenendaalse dominee M. Jongebreur, die bestuurslid was van de GZB. De kerkenraad reageert positief op dit verzoek en ds. P. Kuilman, eveneens bestuurslid van de Zendingsbond, zal voor deze bidstond gevraagd worden. Wanneer deze bijeenkomst daadwerkelijk gehouden is, heb ik niet kunnen vinden. Bijzonder was deze zendingsbijeenkomst misschien wel, aangezien Ede niet voorop liep in zending-sijver. In 1929 verschijnt namelijk een bericht in het zendingsblad waaruit de volgende regels komen. *‘Er wordt een nieuw geluid gehoord ook te Ede, dat zoo bitter lang zich wachten liet om mee te luisteren naar het zendingsbevel van den Koning der Kerk: ‘Gaat dan henen, predikt het Evangelie allen creaturen.(...) Daarom te meer verheugde ons het optreden van Ds. Bouthoorn, bij de vervulling van welke spreekbeurt in de week de collecte bijna honderdentwintig gulden opbracht.’* Het is wel de vraag of men bij de spreekbeurt van ds. Bouthoorn kwam uit zending-sijver of omdat men de 81-jarige oud-predikant van Ede graag nog eens zag en hoorde; ds. C. Bouthoorn was predikant in Ede van 1897-1903.

Tenslotte nog een opmerking over de reguliere bid- en dankstonden voor gewas en arbeid, zoals deze nog altijd gehouden worden. Zoals ds. Van 't Veld vermeldde, zijn deze in de periode van ds. Kalshoven (1873-1890) gekomen op de eerste woensdag van maart en de tweede woensdag van november. In 1908 maakt men echter een uitzondering: men besluit *‘bidstond te houden voor den oogst’* op een donderdagavond (waarschijnlijk 11 maart) *‘3 avonds 5½ ure’*. Wordt hier nog gesproken over een bidstond, in 1914 besluit de kerkenraad in haar vergadering van 28 augustus om *‘ter bestemder tijd D.V. niet een bid- en dankstond, maar ’n bid- en dankdag voor den oogst te houden’*. Het kan toevallig zijn dat dit besluit genomen wordt op de eerste

kerkenraadsvergadering waar ds. Van Boven als tweede predikant aanwezig is; opmerkelijk is het in ieder geval wel en het zou best ds. Van Boven kunnen zijn geweest op wiens voorstel dit besluit werd genomen. Ds. J.A. van Boven was predikant in Ede van 1891-1897 en later opnieuw van 1914-1927.

BOERDERIJ EN BAKHUIS VOOR VERENIGING OUD EDE

Theo Boessenkool

Aanleiding voor deze bijdrage was het vinden van de Bouwvergunning voor het herbouwen van een bakhuis aan de Driehoek te Ede. De aanvraag werd op 20 december 1942 ingediend door de heer H. Staf namens de Vereniging Oud Ede, en op 9 januari 1943 verleend. Het bakhuis bestaat nog steeds en staat naast de boerderij, thans Driehoek nummer 32. In de notulenboeken van Oud Ede is over de boerderij en het bakhuis het volgende te vinden.

Op 12 april 1937 heeft de Vereniging deze boerderij gekocht, deelt de voorzitter, de heer Fischer, in de vergadering van 20 april mee.

Vanaf eind 1936 heeft Oud Ede geprobeerd er eigenaar van te worden. De laatste bewoners (de familie Hendriksen) waren ziek geworden, Gerrit is *'naar een Zenuwrichting getransporteerd, Woutje naar het Juliana-ziekenhuis'*. De koe van 1000 pond was verkocht ..., het huis is onbewoond, de tuin verwaarloosd.

Een van de leden van 'Oud Ede', de heer Staf heeft zich eerst flink verzet tegen de

aankoop van dit pand. Maar na adviezen van onder meer de heer Versteeg en overleg in het bestuur, besluit de voorzitter een bod uit te brengen. Voor het bedrag van f 500 wordt het pand eigendom van 'Oud Ede'. Voor nog f 20 wordt nog wat huisraad bij de veiling verworven. Ten slotte *'hebben eenige belangstellenden er eenige spekhaken aan de Ver. geschonken'*.

De heer Sibbles feliciteert *'den Voorzitter en de Vereniging met deze aankoop. Spreker herinnert aan het initiatief van den heer Fischer inzake de rechts-persoonlijkheid van Oud Ede, waardoor de aankoop voor onze Vereniging mogelijk werd.'*

Na een dronk op dit heuglijke feit wordt ook nog besloten om de verzekering van het pand over te nemen. Het verzekerde bedrag wordt gesteld op f 2.000. *'Een en ander niet te verzekeren in herbouw, wat trouwens ook niet mag, maar in innerlijke waarde.'*

In de erop volgende tijd wordt het pand grondig schoongemaakt en aanwezige schade hersteld. Een kozijn wordt vervangen, waarbij de oude kleine ruitjes terugkomen. De leden doen zelf veel van de werkzaamheden.

In de notulen van 17 mei 1938 staat over de ingebruikname:

'Vergadering van 17 Mei in perceel Driehoek 24. Aanwezig alle leden. De Voorzitter opent de Vergadering en noemt deze een Buitengewone. Het is een Buitengewone Bijeenkomst ter eere van mej. van de Craats, die hier een sfeer wist te scheppen, beter dan

een werkvrouw ooit kon doen. De woning is weder bewoonbaar gemaakt, dus kunnen wij er vergaderen.'

Er wordt besloten de opening te laten plaatsvinden op *'Woensdag 1 juni 's namiddags 4 uur, welk heuglijk feit den volke door een bericht in de plaatselijke couranten zal worden bekend gemaakt'*. Ook worden met name genoemde begunstigers uitgenodigd.

De boerderij gaat ook dienst doen als museumruimte. Het onderhoud door de eerste bewoners (huurders) laat sterk te wensen over. Wanneer deze vertrekken, is dat voor beide partijen een verbetering. De nieuwe bewoners, die er begin 1940 komen wonen, voldoen veel beter. Na verloop van tijd wordt vastgesteld dat de bewoonster (tot wederopzegging) alle entreegelden mag houden als vergoeding voor de begeleiding van de museumbezoekers.

Foto bakhuis, genomen met toestemming huidige eigenaar, juli 2013

In maart 1942 meldt de heer Van de Top, bouwondernemer, veel te voelen voor het streven van Oud Ede om naast de boerderij een bakhuis te bouwen om daarin de museumstukken te kunnen onderbrengen. De heer Fischer had dat plan eerder opgeworpen. In april 1942 worden de plannen verder uitgewerkt. Bij de woning van de heer Jochemsen in de Maanderbuurt is een bakhuis afgebroken, omdat daar de Nieuwe

Weg wordt aangelegd. Dit bakhuis is aan de Vereniging aangeboden.

De heren Versteeg en van Gestel zullen het opbouwen, de heer Rombout fungeert als tekenaar, terwijl de heer Weener toezicht houdt. Het plan voor een oven in het bakhuis zal hij verder uitwerken.

De vloer dient van estrikken te zijn.

In maart 1943 wordt besloten *'een officieele opening dient achterwege te blijven... Evenwel zullen de menschen die aan den bouw hebben meegeewerkt, bedankt worden.'* Dat gebeurt op zaterdagmiddag 12 juni 1943. Toen stak *'de Voorzitter de sleutel in het slot en opende de deur van het bakhuis. Vervolgens betraden de aanwezigen het gebouwtje en zetten zich rondom de kleptafel.*

De Voorzitter nam het woord en beschreef in het kort de geschiedenis van de tot stand koming van het bakhuis: "Toen de boerderij van den heer H. Jochemsen in Maanen moest worden afgebroken heeft de Heer Weener den Heer Jochemsen medegeedeeld dat de Vereeniging Oud Ede het zeer op prijs zou stellen het daarbij behoorend bakhuis te verkrijgen. Daarop is de Heer H. Jochemsen bij mij gekomen met de mededeeling dat hij gaarne het bakhuis aan Oud Ede wilde afstaan.

Toen is aan den heer A. Weener verzocht zijn medewerking te verleen bij het afbreken en weder opbouwen van het bakhuis.

De heer A. Weener heeft zich daartoe gaarne bereid verklaard en op zijn aanwijzing en onder zijn toezicht is toen het bakhuis afgebroken, overgebracht en weder opgebouwd.

Aan den Heer H. v.d. Top had de Heer Weener verzocht zijne medewerking te verleen voor de afbraak van het bakhuis, die dit dan ook door zijn personeel heeft laten doen.

Voor het overbrengen van de afbraak naar den Driehoek had de heer Weener de medewerking verzocht van de heeren Bruil der firma B. Bruil en Zonen, die aan dat verzoek hebben gevolg gegeven.

Onder toezicht van den Heer Weener is toen het bakhuis weder opgebouwd en daarbij heeft de Heer J. Versteeg, aannemer, zijne medewerking verleend.

Omdat het moeilijk was het noodige houtwerk te verkrijgen voor het aanbrengen van de Schappen in

het bakhuis heeft de heer Weener zich gewend tot de N.V. Houthandel v/h J. Tulp en Zonen, welke N.V. dat houtwerk beschikbaar heeft gesteld. Aan de Heeren de Nooij is gevraagd dat houtwerk te schilderen en ook aan dat verzoek is voldaan.

Al de genoemde personen hebben hiermee hunne medewerking geheel belangeloos verleend.

Het metselwerk van den opbouw is geschied door de Heer M.v. Gestel (door diens zoon) doch daarvan is een nota ingediend.”

Tot zoover de voorzitter. Spreker vindt het vooral jammer den heer Jochemsen en de andere heeren die belangeloos medewerkten niet hier te zien. Hen is toch een schriftelijke uitnodiging toegezonden.

De heer Fischer verklaart, dat de heer Jochemsen verhinderd was.

Het inwendige van het bakhuis met het aanwezige koperwerk, door mej. v.d. Craats zorgvuldig uit onze voorraad geselecteerd, wordt bezichtigd. Eenstemmig is men van oordeel, dat de bouw en uitvoering zeer geslaagd is zoodat de heeren Weener en Versteeg eer van hun werk hebben en de bijzondere dank van ‘Oud Ede’ toekomt.

De heer Weener prijst o.a. het oude merkwaardige deurslot, dat de bewondering van den smid Willemssen opwekte en dat aan de Voorzitter en mej. v.d. Craats leelijke parten speelde, daar zij nog niet op de hoogte zijnd met de mechaniek, de deur achter zich dicht trokken, waardoor deze niet meer te openen was. De Voorzitter roemt het streven van den tegenwoordigen tijd, om het oude nog overgeblevene van den afbraakgeest der 19^e eeuw te redden van den ondergang; veel is er verloren gegaan, veel schoons afgebroken doch gelukkig veel nog bewaard. Door restauratie prijkt menig gebouw, poort en kasteel weer in zijn oude luister.

Wij hebben door den bouw van dit bakhuis iets kunnen bewaren voor het nageslacht.

Vervolgens verzoekt de Voorzitter de dames, een kopje koffie aan te willen bieden.

Ook worden door den Voorzitter sigaren gepresenteerd, wat door de heeren op hoogen prijs gesteld wordt.

Er ontstaat een zeer geanimeerd gesprek zoodat men geruimen tijd gezellig bijeenzat onder het genot van een heerlijk glas wijn of een pittiger borrel, geschonken uit een ouderwetschen kruik.

Bij een bakhuis behoort ook een bakoven, laten we hopen, dat deze binnen niet al te langen tijd er bij aangebracht kan worden op de plaats door den heer Weener reeds aangewezen.

Aan het eind der samenkomst richt de Voorzitter woorden van dank tot allen die tot den bouw en de tot stand koming van dit bakhuis hebben medegewerkt; in 't bijzonder wendt spreker zich tot den heer Weener wien Oud Ede wel grooten dank verschuldigd is.

De heer Weener dankt den Voorzitter voor diens woorden en verklaart met groot genoegen het toezicht op zich genomen te hebben.

Nadat de Voorzitter zich nog wendde tot mej. v.d. Craats en haar dank toebreacht voor de uitnemende verzorging van hun en onze nieuwe aanwinst, wordt deze openingsbijeenkomst om ± 5 uur beëindigd.’

Enkele gegevens uit meer recente Zandlopers

1978-2, blz. 4:

Overlijden van mej. van de Craats, erelid van de Vereniging, in 1977.

1979-2, blz. 10:

Museum Oud Ede verplaatst in 1972 naar het leegstaande Stationsgebouw van Ede-Centrum.

Einde van de boerderij en bakhuis aan de Driehoek als Museum Oud Ede. ♦

AVONTUREN ALS STRAATMUZIKANT: PISUISSE EN BLOKZIJL DOEN OOK EDE AAN

Dick Kranen

Jean-Louis Pisuise trok op 20 jarige leeftijd naar Amsterdam, waar hij als journalist werkte bij het *Algemeen Handelsblad*.

In 1907 toerden Pisuise (1880-1927) en zijn collega- journalist Max Blokzijl (1884-1946) door Nederland; vermomd als Italiaanse straatzangers.

Jean-Louis Pisuise en Max Blokzijl als straatmuzikanten, 1907

Ze noemden zich respectievelijk *Naphtalie de Rosa* en *Joseph Pardo*.

Resultaat van dit als grap begonnen project was het succesvolle boekje *Avonturen als straatmuzikant* (1907) met illustraties van Louis Raemaekers en Jan Feith. Het boekje verscheen ook als feuilleton in het *Algemeen Handelsblad*.

In de maand september 1907 deden de heren Ede aan.

Of men in Ede blij was met hun komst?

Hier volgt dan hun verhaal en hun visie op o.m. Ede en haar burgemeester.

Peste de Vendredi¹

Jean Louis Pisuise en Max Blokzijl

We hadden nog tot twee uur in den namiddag den tijd vóór onze bagage kon zijn aangekomen. Daarom besloten we maar vast met mandoline en gitaar op weg te gaan; wellicht konden we in dien tijd nog een vergunning tot muziekmaken binnen de gemeente verkrijgen. De lange, aan beide zijden door kleine, vroolijke landhuizen afgesloten weg naar het dorp Ede nam ons op en, onzer gewoonte, getrouw, verkenden we onderweg het terrein, hopende daar straks profijt van te kunnen trekken.

Jean-Louis Pisuise (1880-1927)

Halfweg **Ede** begon de ellende. Van druppels was de regen

langzamerhand tot straatjes aangegroeid en plots werden we door een zoo geweldigen zondvloed overvallen, dat we in alle haast de instrumenten omwikkelden en zoo goed mogelijk onder de druipende boomen een schuilplaats zochten. Wat moeten we daar, huiverend incingedoken in onze schamele plunje, een droevig figuur gemaakt hebben. Fietsers, rijtuigen, haastig schuilzoekende wandelaars snelden ons voorbij, een oogenblik verwonderd op ons

¹ Een vervelende vrijdag

neerziende, maar dan weer verder ijlend. Een paar boerenpummels, die zich terecht bij ons vergeleken heele pieten oordeelden, verwaardigden zich toch, *du haut de leur grandeur*, een enkele opmerking :

'Zoo, kermisklantjes, zit-ie daar wel lekker?'
'Kaik, wa'n gemeene tronies'. 'Past 'r op, jong, ze bijte....'

Maar we beten niet; we voelden ons zoo lusteloos, zoo uit het veld geslagen en onze natte kleeren hingen zoo zwaar en klefferig op ons neer, dat we haast vergaten om ons heen te zien en indrukken op te doen. De ellende van het zwerversbestaan begon

langzaam-aan
vat op ons te
krijgen.

*Marius Hugh Louis
W i l h e l m
(Max) Blokzijl
(1884-1946)*

En toen de regen
eindelijk even
ophield, sukkel-

den we met een allerakeligst gangetje, het dorp binnen, op zoek naar '*la mairie, vous ne comprenez pas? Stadhuis, gemeendehuis*'. De burgemeester was er niet. De portier kon ons dat niet vertellen, omdat hij geen woord van ons radjetoe begreep. Maar een ambtenaar, die het woord 'bourgemestre' had opgevangen en onze instrumenten begluurd had, vatte de bedoeling en trachtte - erbarmelijk Duitsch uit te leggen, dat '*de bürgemeister ies not hier, hie ist thuis, zoo reks um, und dan die lange Straas maar ab nach het Station, und vlach bei het Stadion, da ies es*'. Het kon niet duidelijker; we waren zoo even van het station gekomen en 'vlach bei iet station, da ies es'. Maar alvorens naar de villa van den burgemeester te gaan, wilden we toch eerst wel een stukje eten; Een klein koffiehuis was gelukkig dicht bij, saai, nieuw ding, van binnen geheel wit gepleisterd, met een smal buffetje, waarach-

ter ter wille van de traditie een goedkoope, veel te kleine spiegel was opgehangen.

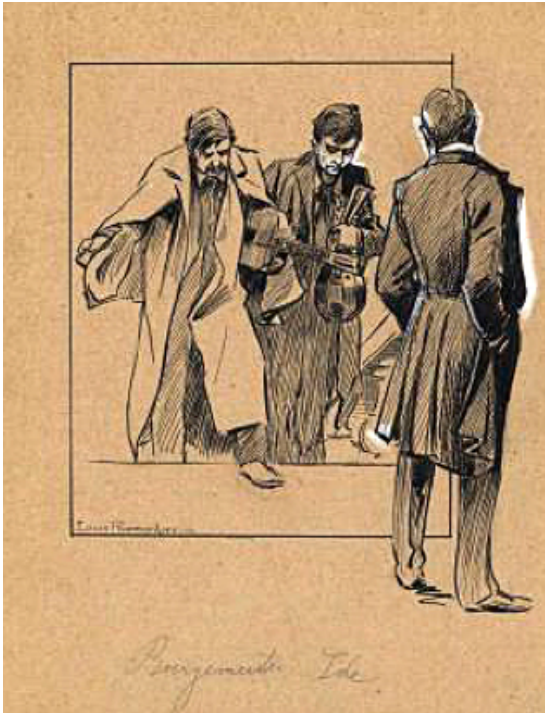
'Peut-on avoir quelque chose, a manger ici?' vroeg Naphta den waard, die hem met een dom, niets-begrijpend gezicht aanstaarde. 'Haben Sie nicht etwas zum essen', moest ik aanvullen, daarbij de beweging van eten makende.

'Eten? Jaowel. Brood mê' kaos, is da' goed?'
'Butterbrot mit Kase, schön. Und zwei bier, ja?' 'Twee bier?.... Heb geen bier. Maar willen jullie melk hebben?'

En terwijl we zaten te eten, nieuwen moed vattend nu het in de maag niet meer zoo wee en leeg was, bleef buiten de regen zoo overvloedig op de keien neerplassen, dat we zeer tegen onzen zin gedwongen waren, nog een kwartiertje te blijven schuilen. In de herberg was niets voor ons te doen, noch op te merken. De waard had voor ons niet de minste belangstelling, monsterde ons alleen even met een blik, alsof hij ontdekken wilde, of we in staat zouden zijn een behoorlijke vertering te betalen. En zijn eenig gezelschap was een jeugdig vruchtenkoopman, die zijn welgevulde kar in den regen had laten staan en met angstwekkende wildheid een biljart stond te bewerken, zoodat de ballen op de meest onverwachte en drieste wijze caramboleerden, waaraan de stevig-gespierde speler zelf maar heel weinig schuld had.

Toen het maar even kon, wenkten we den waard om af te rekenen, en bemerkten, o schrik, dat de man ons f 0.20 voor een broodje en f 0.10 voor een glas gekookte melk berekend had, die we met geen mogelijkheid door de keel hadden kunnen krijgen; een totaaluitgaaf van niet minder dan f 0.60, wat onze gemeenschappelijke kas tot f 1.17 deed ineenslinken. Het was droevig! En dat bij regenweer; en daarbij nog de onzekerheid of we voor Ede een vergunning zouden kunnen krijgen.

Het huis van den burgemeester was gauw gevonden; dicht bij den tol, had men ons uitgelegd, het kleinste kind kan 't je wijzen; en 'vlach bei het Station'. Sjonge, sjonge, wat 'n deftige woning; en wat 'n grooten tuin er vóór.

Tekening gemaakt voor het boek 'Avonturen als straatmuzikant'. Pisuïsse links en naast hem Blokzijl door Louis Raemaekers (1907)

Durfdén we wel naar binnen gaan? 'On ne peut pas faire ça?' weifelde Naphta. 'Et pourquoi pas?', vroeg ik, 'chacun peut entrer pour sonner nest-ce pas?' Tegen deze logica kon broeder Naphta niet op, en omdat het toch wel noodzakelijk zou zijn tot den burgemeester te gaan, aangezien de burgemeester moeilijk tot ons kon komen, trokken we de stoute schoenen aan en strompelden, schoon met lood in 't hart — hoe dat kwam weet ik niet, misschien was 't wel om dien fatalen Vrijdag — naar de deftige voordeur, waar Naphta aarzelend de schel overtrok. 'M'sieur le bour'gmestre,' begon hij. 'Meneer ontvangt niet,' zei 't

dienstmeisje kortaf, begrijpelijk weinig gesteld op zulke bezoekers en dus voor haar heer en meester als Cerberus fungerend. Als ik niet tusschenbeide was gekomen, had ze waarschijnlijk de deur voor onzen neus dichtgeslagen. 'Wir müssen eine Permission haben,' riep ik vrij luid. — Dat begreep ze niet; en, omdat ze niet begreep, begon ze te weifelen; en eenmaal weifelend, durfde ze niet meer op eigen gezag te handelen; en ijlings ging ze den burgemeester roepen, die een oogenblik later uit de veranda aan den voorkant van de villa op ons toetrad.

Jonkheer mr. Diederik Jacob Adrianus Albertus van Pabst [van Nijeveld], burgemeester van 1905-1910, foto Beeldbank Gem. Ede nr. GA10108

Wij krompen ineen van pure nederigheid en met onze sombrero's in de hand bogen we diep voor den heer burgemeester van Ede. Jhr. mr. D. J. A. A. van Lawick van Pabst van Nijevelt richtte zich in zijn volle lengte op, monsterde onze buigende gestalten met een enkelen blik, en vroeg barsch: 'Wat moet jullie?' 'Wai komme vragen, menier de mairë, asdat gai niet zoo vrundelijk kunt zijn van ons iene permission te, geven van in de stroate te speule en in de estaminets as 't wezen kon. Men heit ons aan den gemeentehuis gezegd, asdat wai naar u toe zouden goan en zoo zijne wai seffens noar ier gekomme.' Meneer de maire bekeek ons nogmaals, fronste de wenkbrauwen en vroeg, ditmaal in 't Fransch: 'Jullie bent hier al eens meer geweest, niet waar?' 'Mais non, meneer de maire. We komen hier voor het eerst. We wonen op het oogenblik in Amsterdam en zijn vanochtend van daar met den trein naar Ede gekomen.' 'Nou, maar ik kan geen permissie geven. Met hoevelen zijn jullie?' 'Met z'n tweeën.' 'Nee, 't gaat niet. Het is hier een stille plaats; er wonen hier bijna alleen officieren en die houden niet van deze muziek.' 'Maar wij spelen heel goed, meneer de maire'.

'Ja, dat ken ik. Zoo wat gitaar spelen en natuurlijk zingen dr ook bij. Neen, ik kan geen permissie geven. Adieu.'Daar stonden we, vernietigd door burgemeesterlijke critiek, zonder dat we zelfs in staat geweest waren, een proefje van ons kunnen te geven. Gelukkig waren we nu dicht bij het station, waar ons wagentje al te wachten stond, en moe, mistroostig sjokten, we, terwijl de regen nog zachtjes neersijpelde, op Bennekom aan, *het onzalige Ede voor altijd achter ons latend.*

MAX. ♦

(Alg. Handelsblad van donderdag 19 september 1907)

Activiteiten

1. 10 september 19:30 uur - De Bosrand: Lezing door bouwbiograaf Jobbe Wijnen.
2. 12 november 19:30 uur - De Bosrand: Jubileum 90 Jaar VOE; uitreiken eerste exemplaar jubileumboek aan wethouder Weijland. Minisymposium met de vijf auteurs van het boek.

HET VERZET IN EDE

Half september verschijnen twee boeken over het verzet in Ede tijdens de Tweede Wereldoorlog:

De Eendracht - illegale krant Ede 19 september 1944 tot 17 april 1945

Op zondag 17 september 1944 werd de stroomtoevoer naar de Zuidwest-Veluwe gestopt.

De bewoners van Ede, die nog een radio hadden konden toen niet meer naar Radio Oranje luisteren.

De Edese onderwijzer E.J. van Spankeren (schuilnaam De Vries) besloot met hulp van enkele leden van zijn verzetsgroep nieuwsberichten te gaan uitgeven.

De berichten, die middels "Radio Oranje" (stroom via een accu) of andere bronnen werden ontvangen, werden door Henk Gaasbeek of vervanger uitgetypt. Na het stencilen werd de krant door koeriers verspreid. De oplage bedroeg op een gegeven moment 1.500 stuks. Van de eerste

150 nummers zijn slechts de nrs. 114, 115, 145 en 149 aanwezig bij de archieven van de Koninklijke Bibliotheek of gemeente Ede. Het boek bevat alle nummers.

1944-1945 Oorlogsdagboek van verzetsstrijder Henk Gaasbeek (schuilnaam Karel) en aanvullende documentatie

Henk Gaasbeek was als administrateur verbonden aan verzetsgroep 'De Vries'. Van het werk van de groep hield Henk Gaasbeek vanaf 10 september 1944 tot 17 april 1945 (bevrijdingsdag Ede) een dagboek bij. Het geeft een goed beeld wat er in een verzetsgroep omging. Verzetsstrijders werden met schuilnamen vermeld. Naast de administratie deed Henk aan andere activiteiten deel. Zo voerde hij op 25 september 1944 verkenningen uit in Arnhem en had op 21 oktober 1944 met de gehele groep meegewerkt aan Operatie Pegasus I. Vanaf 20 september 1944 tot 17 april 1945 is Henk ondergedoken geweest bij acht verschillende families in de gemeente Ede, meestal bij of in de buurt van de 'administratie'. Hierdoor kon bijna dagelijks de illegale krant De Eendracht worden uitgebracht. ♦

OORLOGSHERINNINGEN

Naar aanleiding van het artikel 'Oorlogsherinneringen' door Johan de Nooy in de vorige Zandloper ontving de redactie twee reacties van lezers.

De heer F. Bosch stuurde een uitgebreide aanvulling, waaraan wij het volgende ontleenen:

Mijn vader, Herman Bosch, behoorde bij die twintig anderen (in januari 1945 door de Duitsers naar de Wormshoef afgevoerde

Edenaren – red.) In de oorlog werden bij ons persoonsbewijzen vervalst en aangeemaakt. Als er een foto verwisseld moest worden, kwam 's avonds iemand van het gemeentehuis met een stempel en dat werd er dan nauwkeurig op geplaatst. Mijn vader was in overleg met anderen, onder wie Marten Wiegeraad, Bezahlmester geworden op de Ortskommandatur en kon zo aan briefhoofden en stempels komen.

Op een nacht werd er gebeld en aan de achterdeur gerammeld. Ze moesten de Bezahlmester spreken. Al spoedig bleek dat dat maar een smoesje was. Het hele huis werd doorzocht, de laden van het bureau eruit getrokken en omgekeerd. Het bureau lieten ze gelukkig staan en de revolver werd niet ontdekt. Ik moest mijn bed uit en dat werd omgekeerd. Mijn vader moest zich aankleden en werd meegenomen naar de Wormshoef.

Bij ons werd naar de radio geluisterd; mijn moeder nam dat dan op in steno en werkte het daarna uit. Die uitwerking werd de volgende dag weggebracht. De radio stond goed verstopt achter een staande hoekspiegel die deel van de muur leek uit te maken. De dag nadat mijn vader was weggevoerd, moesten mijn broertje en ik met de trekkar de radio en het wapen, verborgen onder een jutezak, wegbrengen. Moeder volgde op afstand. We gingen naar het huis van tante Marie aan de Ketelstraat. Oom Henk, auto-spuitser, was al opgepakt en naar Duitsland getransporteerd. De spuitserij - er stond nog een Duitse auto in - was verzegeld, maar vanuit de huiskamer kon je via een kast toch in de spuitserij komen. De spullen werden in de Duitse auto opgeborgen.

Mijn vader werd in de Wormshoef ernstig mishandeld. Ze wilden van hem weten van wie hij het nieuws voor het ondergrondse blaadje kreeg, wanneer het gestencild werd en waar het dan naar toe ging. Uit gesprek-

ken later met De Nooij, Altena, Pieterse en Faas ving ik een en ander op. Hij werd wel twintig keer met zijn achterhoofd tegen de deurpost geslagen, drie keer in ad bijna verdrongen en ook lange tijd (meer dan twaalf uur) in de kast opgesloten. De littenkens op zijn achterhoofd heeft hij de rest van zijn leven meegedragen.

Na verloop van tijd werd de groep naar Wageningen getransporteerd, naar de Landbouwhogeschool. Hier heeft mijn vader, die in zijn militaire diensttijd was opgeleid tot hospitaalsoldaat en bij het Rode Kruis en de EHBO van de Enka had gewerkt, een ziekenzaal ingericht. Dokter Derksema kwam enige keren in de week met paard en wagen om onder bewaking naar de zieken kijken. De erg 'zieken' gingen dan op stro in de wagen naar Ede naar het Julianaziekenhuis. Meestal werden ze op de brancard naar binnen gebracht; daarna verdween de patiënt naar achter en verliet het ziekenhuis via het Zwartelaantje. Soms moesten er meer mensen weg, en die lagen dan onder het stro in de wagen verborgen. De Duitse bewaker hield het meestal bij het spoor of bij de Kazernelaan wel voor gezien.

Bij zijn bezoek aan apotheken in Wageningen om medicijnen te halen, nam mijn vader ook een plattegrond van Wageningen mee. 's Avonds werd daar een dun vel papier over gelegd en werden de die dag gegraven stellingen erop aangetekend. Dit papier werd goed opgevouwen en in een medicijndoosje gestopt en met dokter Derksema meegegeven. Soms kreeg ik opdracht de wagen bij Buitenlust op te wachten en mee te lopen tot houthandel Tulp. Als er onraad werd vermoed, werd ik uitgenodigd een stukje mee te rijden en kreeg ik een medicijndoosje in handen gerukt dat ik thuis dan weer afgaf.

Na verloop van een paar weken was de hele club weer uit Wageningen weg. Ze kwamen na de oorlog nog verschillende keren bij elkaar om te praten. Spookten de gedachten

en herinneringen bij iemand te veel rond en wilde hij daarover praten, dan zochten ze elkaar weer op.

Tot zover het – enigszins bekorte – relaas van de heer F. Bosch

Van de heer A. Beukhof ontvingen we enkele rectificaties.

Volgens hem heette de op pagina 14 genoemde NSB-er niet Rommerts, maar Rommers, en kwam hij niet uit Renswoude, maar woonde hij in het koetshuis van Kernhem.

Op pagina 15 wordt Piet Bart van de camping op de Driesprong genoemd. Volgens de heer Beukhof moet dit zijn Piet Barth van Camping 't Hazendal (nu Bosoord). Deze Barth zou een dubieuze figuur zijn; op zijn camping dook na de oorlog de oorlogsmisdadiger Kipp onder, die later naar Argentinië wist te ontsnappen.

LOOPGRAVEN

In het vorige nummer van De Zandloper stond een artikel van de hand van Jan Kijlstra over de loopgraven op de Eder Hei. In het artikel werd verwezen naar een Ansichtkaart, waaruit blijkt dat al vóór 1914 militairen op de hei loopgraven aanlegden.

Door een technische misgreep is de bewuste illustratie bij het artikel weggevallen. De redactie betreurt dit en biedt de auteur en de lezers haar oprechte verontschuldigingen aan. Hierbij drukken we de Ansichtkaart alsnog af.

Colofon

Vereniging Oud Ede

De vereniging, opgericht in 1924, stelt zich ten doel volgens artikel 3.1 van de statuten:

‘Het onderzoek van archieven en gedrukte bescheiden naar alles wat betrekking heeft op het ontstaan en de geschiedenis van de dorpen (kerken en buurten) van het ambt en van de gemeente Ede en het verzamelen en bewaren van alles wat van belang kan worden geacht voor en betrekking heeft op de geschiedenis van Ede.’

Postadres Postbus 8293, 6710 AG Ede

Telefoon 06 348 676 27 (secretaris)

E-mailadres voe@verenigingoudede.nl

Website www.verenigingoudede.nl

Bankrekening NL24 INGB 0003 5342 68

Dagelijks bestuur

Simon van de Pol (voorzitter), Gerard Hendriks (secretaris) en Henk Borkhuis (penningmeester).

Leden

De vereniging telt ca. 850 leden. Nieuwe leden kunnen zich aanmelden bij de secretaris. Beëindiging van het lidmaatschap uitsluitend schriftelijk per brief of e-mail vóór 1 november.

De contributie bedraagt in 2014 € 15,00

**Afbeelding omslag:
Gezicht op Ede met Oude Kerk en
dorpsboerderij.
Geschilderd door
Louis Soenius (1883-1956)**

**Erelid van de vereniging is mevrouw
B.T. Groen.**

Giften en schenkingen

Deze zijn fiscaal aftrekbaar omdat de Vereniging een erkende Algemeen Nut Beogende Instelling is. Omdat de VOE een culturele instelling is geldt zelfs een extra aftrek van 25%!

De aftrek geldt overigens ook voor de contributie!

De Zandloper

Is een uitgave van de Vereniging Oud Ede en verschijnt viermaal per jaar.

De redactie van De Zandloper bestaat uit Hans Post (eindredacteur), Frans van Oort, Gerard van Bruggen en Dick Kranen (opmaak).

De redactie van De Zandloper is te bereiken op het e-mailadres van de eindredacteur: hanspost@worldmail.nl

Nieuwe artikelen die verband houden met de geschiedenis van Ede zijn welkom.

De redactie behoudt zich echter het recht voor een artikel te weigeren.

Overname van artikelen mag uitsluitend na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Vereniging Oud Ede.

Wilt u adverteren in De Zandloper dan gelieve u contact op te nemen met het bestuur van de Vereniging.

Productie van De Zandloper: Drukkerij Verloop, Alblisserdam

ISSN 1384-7090